

Imena u slavonskim gramatikama 18. stoljeća

Tkalčević, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:636845>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatski jezik i književnost

Katarina Tkalčević

Imena u slavonskim gramatikama 18. stoljeća

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2016.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost - jednopredmetni

Katarina Tkalčević

Imena u slavonskim gramatikama 18. stoljeća

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2016.

0. Sadržaj

0. SADRŽAJ	2
0. 1. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	3
1. UVOD	4
2. KRONOLOGIJA SLAVONSKIH GRAMATIKA U 18. STOLJEĆU	5
2. 1. Blaž Tadijanović: <i>Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik</i>	5
2. 2. Matija Antun Reljković: <i>Nova slavonska i nimačka gramatika</i>	10
2. 3. Marijan Lanosović: <i>Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache</i>	15
3. UVOD U IMENOSLOVLJE	20
3. 1. Imena naselja (ojkonimija/ekonimija)	22
3. 2. Duhovni svijet imena.....	22
3. 3. Stara osobna imena u Slavoniji.....	23
4. IMENA U SLAVONSKIM GRAMATIKAMA 18. STOLJEĆA	24
4. 1. <i>Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik</i>	24
4. 2. <i>Nova slavonska i nimačka gramatika</i>	27
4. 3. <i>Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache</i>	29
5. ZAKLJUČAK	38
6. POPIS LITERATURE I IZVORA	39
7. ŽIVOTOPIS	41

0. 1. Sažetak i ključne riječi

Tema diplomskog rada jest *Imena u slavonskim gramatikama 18. stoljeća*. Proučavana su imena unutar sljedećih gramatika: Blaž Tadijanović *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik*, 1761.; Matija Antun Reljković *Nova slavonska i nimačka gramatika*, 1767. i Marijan Lanosović *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*, 1778.

Temeljna je svrha i cilj slavonskih gramatika u 18. stoljeću omogućiti Nijemcima da savladaju hrvatski jezik, a Hrvatima da savladaju njemački jezik. „Slavonski“ su se gramatičari u pisanju svojih gramatika oslanjali na gramatike svojih prethodnika.

Slavonske su gramatike u 18. stoljeću, osim gramatičke građe, sadržavale i rječnike. Tadijanović, Reljković i Lanosović zamjenjuju strane riječi domaćim riječima, a toponime donose u gotovo svim dijelovima gramatika, ali ipak najviše u rječničkome dijelu i u obrascima razgovora.

KLJUČNE RIJEČI: Blaž Tadijanović, Matija Antun Reljković, Marijan Lanosović, 18. stoljeće, gramatike, imena

1. Uvod

Rad *Imena u slavonskim gramatikama 18. stoljeća* obuhvaća nekoliko cjelina. Na samom početku kronološki su predstavljene slavonske gramatike 18. stoljeća. Uz temeljne podatke o samim gramatikama, rad sadrži i temeljne podatke o njihovim autorima. Uz to, uz opis pojedine gramatike nalazi se i njezina naslovna stranica te stranica predgovora ili stranica obrasca razgovora.

Stari su jezikoslovci gramatike pisali kako bi narodu olakšali učenje vlastitoga, ali i stranih jezika.

Sljedeća cjelina obuhvaća uvod u imenoslovlje, navodi se definicija imenoslovlja ili onomastike te se opširnije govori o imenima naselja i duhovnom svijetu imena, kako ih opisuje Petar Šimunović u knjizi *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Nakon toga slijedi kraće poglavlje o starim osobnim imenima u Slavoniji.

Zatim se govori o imenima u slavonskim gramatikama 18. stoljeća (toponimi, ekonimi, imena zemalja i pokrajina, hidronimi, oronimi te nešto o tvorbi osobnih imena u gramatici Marijana Lanosovića).

Nakon temeljnog dijela slijedi zaključak u kojemu je rezimiran kompletan rad te se ponavljaju najvažniji dijelovi rada.

2. Kronologija slavonskih gramatika u 18. stoljeću

Osamnaesto je stoljeće u slavonskoj kulturi nazvano zlatnim stoljećem. Oslobođanjem od turske uprave u Slavoniji se oslobodila i ona zatomljena težnja za stvaranjem kulturnog identiteta. Najveću zaslugu za kulturu u Slavoniji imaju isusovci, jezuiti i franjevci. Osim što otvaraju škole, oni su i učitelji i pisci književnih i jezičnih djela. Na početku se slavonske jezične tradicije nalaze tri slovnice: *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik* (1761.) Blaža Tadijanovića, *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767.) Matije Antuna Reljkovića te *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache* (1778.) Marijana Lanosovića.

2.1. Blaž Tadijanović: *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik*

Blaž Tadijanović rođen je 1728. godine u Rastušju. Osnovnu školu i nižu gimnaziju polazio je u Brodu te je boravio u samostanskom sjemeništu za franjevački pomladak. Položio je redovničke zavjete u Iloku 1744. Filozofski i teološki studij pohađao je u Petrovaradinu, a pretpostavlja se da je teološki studij završio u Italiji. Bogoslovni je studij okončao 1755. te mu je prvo svećeničko mjesto bilo u Osijeku. Jedno je vrijeme dobrovoljno boravio u pruskom zarobljeništvu jer nije htio ostaviti svoje sunarodnjake bez dušobrižnika. Boravak u zarobljeništvu Tadijanović je kvalitetno iskoristio, u slobodno je vrijeme učio francuski jezik, ali i napisao dvije knjige. Prva je od njih molitvenik *Sertum ex diversis floribus*, a druga dvojezični hrvatsko – njemački jezikoslovni priručnik *Svašta po malo*. Umro je u Cerniku kod Nove Gradiške 1797. Njegovo djelo *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik* objelodanjeno je u Magdeburgu 1761. godine. Nastalo je iz praktičnih razloga jer je Tadijanović tom knjigom nastojao pomoći hrvatskim vojnicima pri komuniciranju u njemačkoj sredini. Tadijanovićeve Gramatika doživjela je dva izdanja u vrlo kratkom razdoblju. Drugo izdanje ima isti naslov, ali je još dodano i to da je tiskano po drugi put. To je izdanje objelodanjeno u Tropavi 1766. godine, samo godinu dana prije izlaska prvoga izdanja *Nove slavonske i nimačke gramatike* Matije Antuna Reljkovića. Taj jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića možemo nazvati i rječnikom i gramatikom, a u literaturi se često javlja kao gramatika *Svašta po malo*. Iako je djelo Blaža Tadijanovića prvi jezični priručnik u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka, ostao je u sjeni dviju velikih gramatika – Reljkovićeve *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1767.) i Lanosovićeve *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache* (1778.) Kao i većina 18-stoljetnih gramatičara, Tadijanović ne piše samo klasičnu gramatiku, već jezični priručnik potkrijepljen obiljem dobrih savjeta. Stoga spomenuta knjiga Blaža Tadijanovića obuhvaća sljedeća poglavlja: *Pridgovor, Ubavištenje, Imenovanja*

stvarih u jezik ilirski i njemački, Knjiga druga, Knjiga treća, Četvrta knjiga. Poslije toga slijedi Drugi dil u kojem se uzdržaje način od prigibanja imenah, Članak od riči, te Razgovor, Prigovaranje koje se med ljudma u razgovoru običaje dogoditi, Način pisati liste te Pridavak. U Pridgovoru se autor obraća čitatelju te govori o odabiru riječi i leksiku, te pokazuje svoj jezični purizam. On savjetuje da se tuđice, ponajprije germanizmi, zamijene 'pravim ilirskim (hrvatskim) riječima.' Nakon toga nalazi se hrvatsko - njemački rječnik, koji obuhvaća prve četiri knjige. Rječnik je pojmovni, s hrvatskom natukničkom stranom. Prva 'knjiga' pod naslovom *Imenovanja stvarih* najsličnija je hrvatsko – latinskim rječnicima u gramatikama bosanskih franjevaca s početka 18. stoljeća, Babićevu i Šitovićevu, jer sadržava popis riječi po određenim pojmovima (*Od odiće muške i ženske, Od kuće, Od podruma, Od posuđa koje je u sobi ...*). Prvi je dio rječnika, kao što je spomenuto, imenički, dok se drugi dio odnosi na pridjeve. Nakon pridjeva, u drugoj knjizi zapisani su prilozi te prijedlozi. Treća knjiga sadrži popis usklika te se na samom kraju prvog dijela priručnika pojavljuju glagoli. Rječnik je, dakle, podijeljen prema pojmovnim grozdovima, ali i prema vrstama riječi. Kompozicija ovog priručnika jasno ukazuje da se prvi dio odnosi na hrvatsko – njemački rječnik, dok gramatička građa obuhvaća drugi dio u kojemu je riječ o sklonidbi i sprezanju. Dakle, već po ustrojstvu ovoga djela možemo zaključiti da je ono prvenstveno rječnik. „Premda je Tadijanovićev jezikoslovni priručnik koji sadrži 200 stranica maloga formata (8 x 13 cm), on je velik ne samo svojim značenjem u hrvatskom jezikoslovlju, nego i po broju jezikoslovnih pitanja kojima se bavi. Tako je *Svašta po malo* i rječnik, i gramatika, i zbirka poslovice, i naputak za pisanje pisama, i knjiga obrazaca razgovora. Pišući svoje djelo u zarobljeništvu, Blaž Tadijanović želi Hrvate naučiti njemački jezik, Nijemce hrvatski, dati što potpuniju sliku hrvatskoga jezika i sve to ukratko. Upozoravano je već u literaturi kako u toj knjizi nalazimo i prvi put zabilježene neke hrvatske poslovice, primjerice: *Tko zna, mlogo zna, ali koji zna šutiti, većje zna*“.¹

¹ Ljiljana Kolenić. „Jezikoslovno djelo Blaža Tadijanovića *Svašta po malo*“, u: Brodski jezikoslovci, Slavonski Brod, 2003., str. 12

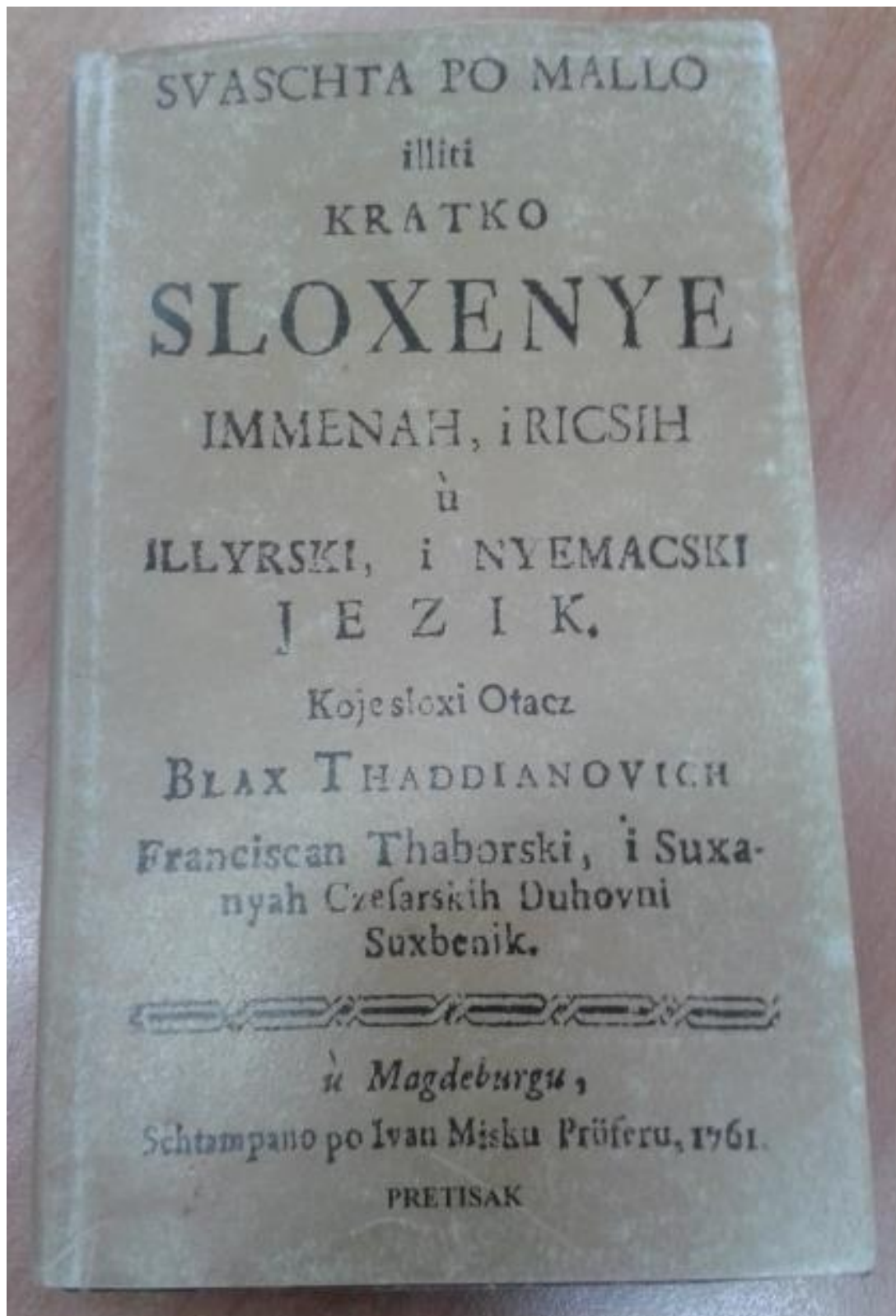
U *Pridgovoru* se autor obraća čitatelju. Ispričava se ako gramatika ne bude po volji onih koji će je proučavati jer je on napisao djelo za koje nije bio učen, vjerojatno misli time da nije učio za gramatičara i da bi mu bolje odgovarala duhovna djela. *Pridgovor* je zanimljiv po tome što u njemu govori o odabiru riječi koje bi trebale ući u hrvatski književni jezik, vidljivo je nastojanje za jezičnim čistunstvom. „Izrijekom kaže: Metnio sam ja u ovoj knjižici dosta ričih koje će se tebi

vidjeti kakono nove i tuđe, ali su one prave ilirske. Zato uči se pravo svojim jezikom govoriti, a nemoj od drugoga jezika ričih krasti, zašto znadeš sam da tuđe ukradeno opet valja povratiti i da se običaje reći: *s tuđa konja u pol blata*. Dakle, kada govoriš s svojim slavnim jezikom, nemoj mišati tuđi ričih, govoreći: felčer, tišljjar, šmit i ostalo, nego reci materinskim svojim jezikom: brijač, strugač, kovač, šilac, cipelar, i ostalo.“²

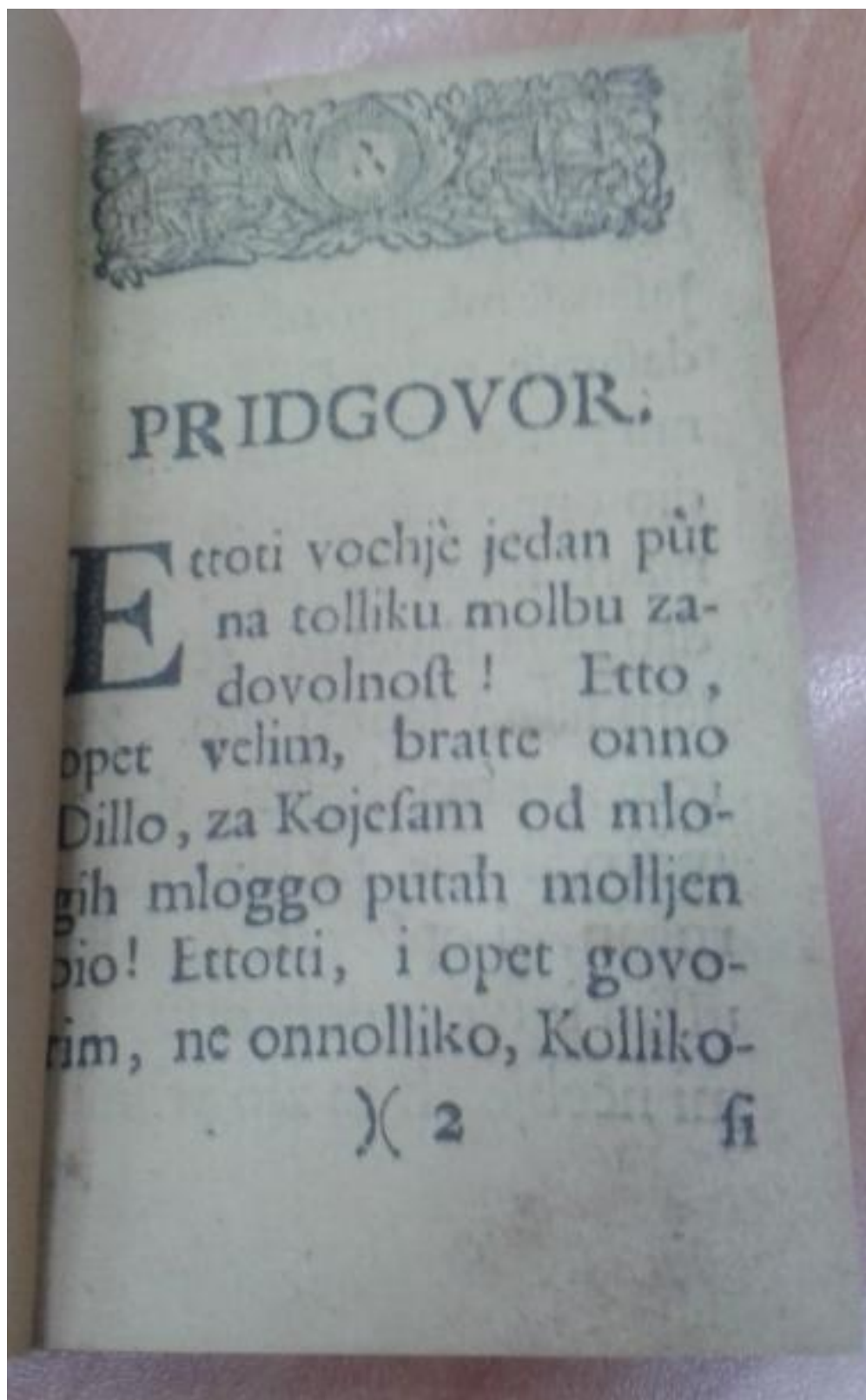
U ovom tekstu vidimo da je Blaž Tadijanović svjestan da se književni jezik uči, ali i da tuđice, koje su već u razgovornoj uporabi u hrvatskom jeziku, treba zamijeniti domaćim riječima. Tadijanovićeva gramatika *Svašta po malo* također obuhvaća 22 razgovora. Primjeri su to svakodnevne konverzacije određeni situacijom. Tadijanović navodi *Razgovore* da bi se brzo naučilo njemački jezik, ali u isto vrijeme i poučava hrvatski jezik na razgovornoj, komunikacijskoj razini. Želeći naučiti njemački jezik, učenici moraju naučiti vlastiti jezik ili podići osobnu jezičnu razinu. Razgovori su u isto vrijeme materijal za učenje čitanja na hrvatskom jeziku i usavršavanje čitanja te obrazac vođenja razgovora na hrvatskom jeziku. Knjiga sadrži i 20 poslovice u razgovornoj funkciji. Zapravo savjetuje da ih je dobro u razgovoru upotrebljavati. Osim poslovice, nalaze se i tri primjera pisama (molba i odgovor, traženje odgovora, pismo zahvalnosti). Formom i sadržajem riječ je o tipičnim oblicima pisane komunikacije toga vremena. „Tadijanovićeva knjižica nosi opravdano naslov *Svašta po malo*, jer je riječ o priručniku za obrazovanje koji donosi jezične i općeobrazovne sadržaje. Tadijanovićeva koncepcija učenja jezika polazi od rječničke osnove kao polazišta usvajanja jezika i rječničku razinu smješta prije gramatike te skromno bilježi sintaktički sustav. Početnike ne opterećuje pravilima i definicijama nego pruža primjere po kojima se usvajaju sadržaji na komunikacijskoj razini.“³

² Isto kao 1, str. 12 -13

³ Vesna Grahovac – Pražić. „Višestruke funkcije gramatika 18. Stoljeća u Slavoniji“, u: Metodika: Vol. 11, br. 20 (1/2010), str. 60

Slika 1: Blaž Tadijanović: *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik*, Magdeburg, 1761. (pretisak iz 2005.)

Slika 2: Blaž Tadijanović: *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik*, Magdeburg, 1761. (pretisak iz 2005.), *Pridgovor*

2.2. Matija Antun Reljković: *Nova slavonska i nimačka gramatika*

Ubrzo nakon Tadijanovićeve jezikoslovnoga djela *Svašta po malo* izlazi 1767. godine Reljkovićeva slovnica pod naslovom *Nova slavonska i nimačka gramatika*. Franjevac Matija Antun Reljković jedan je od najpoznatijih slavonskih prosvjetitelja. Rođen je 1732. g. u Davoru (prije Svinjaru) kod Nove Gradiške, a umro je 1798. g. u Vinkovcima. Bio je vojnik, a ne jezikoslovac; pravi Slavonac svojega doba. Školovao se najprije u samostanu u Cerniku, gdje je učio i latinski jezik, a školovanje je nastavio u Mađarskoj gdje završava četiri razreda niže gimnazije. Sa 16 godina stupa u vojničku službu kao očevar pisar, a s 18 postaje zastavnik i otada napreduje u vojničkoj službi do čina kapetana. Njegov je život obilježen borbom u sedmogodišnjem ratu te zarobljeništvom u Frankfurtu na Odri. Tamo je, kao i Tadijanović, učio francuski jezik, ali i našao poticaj za pisanje svojih književnih i drugih djela. Poslije povratka iz rata bio je u službi u različitim mjestima Brodske pukovnije: Zadubravlju, Andrijevcima, Sikirevcima, Šamcu i Babinoj Gredi gdje je i umirovljen. Bio je svestran i izuzetno utjecajan pisac te jedan od najznačajnijih hrvatskih autora 18. stoljeća. Jezikoslovcem Reljković postaje zbog želje da svoje sunarodnjake pouči, prosvijetli, otrgne od neznanja i loših, primitivnih običaja. Njegova se djelatnost odrazila na više polja: jezikoslovnom, didaktičkom te praktično- prosvjetnom. Reljković je poznat kao autor prosvjetiteljskog epa *Satir iliti divji čovik* ali pisao je kao pravi predstavnik prosvjetiteljstva i o uzgoju ovaca, duhana, prirodnom pravu i sl. *Satir* je prožet duhom racionalizma, moralnih pouka i savjeta za obnovu gospodarstva te ostvarenja europski uljuđenoga života u Slavoniji u kojoj je još vladalo tursko nasljeđe zapuštenosti i nemara. Između ostaloga, napisao je i hrvatsku gramatiku protumačenu njemačkim jezikom. Gramatika je, dakle, pisana hrvatskim jezikom, djelomično njemačkim, a naslovi i gramatičke kategorije, osim hrvatskim i njemačkim pisane su i latinskim jezikom. „Gramatika je neobično opširna (XXIX + 560 str.) i sastoji se od četiriju osnovnih dijelova – uvodnoga dijela (XXIX str.), gramatike (385 str.), pojmovnoga rječnika (85 str.) i 20 konverzacijskih uzoraka i priče *Od mlinara, i njegovog Sina* (99 str.)“⁴ Kako je oblik pitanja i odgovora česta gramatička forma koja se javlja u mnogim starim gramatikama, prisutna je i u Reljkovićevoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* (1767.).

⁴ Sanda Ham. Povijest hrvatskih gramatika, Zagreb, 2006., str. 35

Njegova je Gramatika doživjela čak tri izdanja – 1767. u Zagrebu, dok su druga dva izašla u Beču 1774. i 1789. Naslov je isti u svim trima izdanjima. Prvo izdanje, za razliku od ostalih dvaju, sadrži posvetu zagrebačkom biskupu Franciscu Thauszyju, pogovor i *Fabulu od mlinara i njegovoga sina*. Taj kratki epski pjesmotvor u stihu Reljković je napisao u obranu svoje gramatike. Osim spomenute epske pjesme koja Reljkovićevu gramatiku čini posebnom, svakako je važno napomenuti prisutnost čak triju rječnika unutar *Nove slavonske i nimačke gramatike*. Rječnici imaju sljedeće naslove: *Verstopis* (sadrži 38 riječi za koje Reljković smatra da su turske i za koje savjetuje da se zamijene domaćima), *Od glasa silabe i od nadslovakah* (u njemu su uglavnom riječi koje se razlikuju samo akcentom) te *Ričnik* (dvojezičan: hrvatsko - njemački, u kojemu su riječi poredane prema podnaslovima po pojmovnim grozdovima, slično kao i u Tadijanovićevu rječniku u gramatici *Svašta po malo*). Kada pogledamo poglavlja u Reljkovićevoj gramatici, vidimo da ona obuhvaćaju sve ono što i danas očekujemo od knjige koja sadrži sustav i zakone nekoga jezika. No u njoj ima i nešto više od onoga što očekujemo, a to su rječnik, obrasci razgovora te već spomenuta pjesma na kraju koja govori o mlinaru koji svijetu ne može ugoditi. Tako se dobiva i književni sadržaj, koji učenik ili učitelj može staviti u funkciju učenja jezika. Gramatika započinje s *Pridgovorom dobrovoljnom slavonskom štioću*. U tome dijelu Reljković, kao i Tadijanović, govori o izboru riječi te leksiku. *Pridgovor Nove slavonske i nimačke gramatike* sadrži i podatke o povijesti hrvatskoga jezika, te autor povijest hrvatskoga jezika uklapa u povijest slavenskih jezika i upozorava na potrebu čišćenja jezika od tuđica. Reljkovićev *Pridgovor* ima sličnosti s onim Blaža Tadijanovića kada je riječ o izbacivanju tuđica iz hrvatskog književnog jezika. Tako Reljković daje cijeli jedan mali rječnik turcizama za koje misli da bi ih valjalo ukloniti. „Nakon *Pridgovora dobrovoljnom slavonskom štioću*, slijedi gramatika. *Nova slavonska i nimačka gramatika* Matije Antuna Reljkovića ovako je podijeljena: *Pervi dio ortographie ili slovosložnosti slavonske*, *Drugi dio od načina govorenja i istraživanja riči*, *Treći dio. Od upravljenja riči, Vocabularium. Ričnik, Izvodak običajnih i u govorenju dohodećih razgovora*, *Fabula od mlinara i njegovog sina*.“⁵ Dakle, Gramatika nakon *Pridgovora* sadrži poglavlja o ortografiji ili slovosložnosti, o naglasku, o pravopisu, o morfologiji te sintaksi. Razlikuje devet vrsta riječi: član, imenice, _____

⁵ Ljiljana Kolenić. Riječ o riječima. Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća, Osijek, 1998., str. 31

zamjenice, glagole, participe, prijedloge, priloge, veznike i uzvike. U poglavlju o deklinaciji sadržaj iznosi u formi pitanja i odgovora. Glagole objašnjava vrlo opširno i dijeli ih na pet vrsta (*verbum Activum, Pasivum, Neutrum, Reciprocum, Imperfonale*). Reljković nema padežna pitanja, nego ih opisuje pomažući onima koji ih ne znaju razlikovati. Reljkovićeva je *Nova slavonska i nimačka gramatika* napisana u duhu svojega doba, prosvjetiteljska je knjiga koja ima i gramatiku i rječnik i uzorke razgovora. Reljković nastoji svojom gramatikom obuhvatiti cjelokupni život i vodi brigu o općoj i jezičnoj kulturi. Važno mu je kako prenijeti informaciju. Poslije rječnika nalazi se dio gramatike u kojemu je navedeno dvadeset razgovora različitih tema (*o pristojnim susretima, pozdravljanje, pisanje, razgovor đaka, doručkovanje i stol, učenje njemačkog, ručanje, putovanje i jahanje, spavanje, plaćanje računa, posjet bolesniku, kupovanje i prodavanje, oblačenje, doba dana, novosti, sunce i mjesec, lijepo vrijeme, pucanje, razgovor dviju djevojaka, ljudsko tijelo i bolesti*). Tekst je u stupcima i prvi je jezik hrvatski, a riječ je o uobičajenim konverzacijskim situacijama. Primjeri razgovora služili su učenju vlastitog jezika, učenju čitanja, usvajanja jezičnih pravila i odgajanju. Razgovori su na jezičnoj i odgojnoj razini udžbenički sadržaj. Kod Reljkovića nalazimo i pouke čitanja i pisanja. Krupnim slovima navodi abecedu, velika tiskana slova i čitanje slova ispod pa mala tiskana slova. Namjerno povećava tip slova jer početnik tako lakše usvaja i prepoznaje slova. Navodi i pravila o pisanju velikog slova, interpunkcija, kratica. Reljković se povodi za njemačkim i latinskim jezikom vjerujući da imenice i njihove izvedenice treba pisati velikim slovom. Razlikuje velika, srednja i mala slova. „Značenje toga slavnskoga jezikoslovca, koji je, kako sam kaže, „vičniji sablji nego peru“, daleko prelazi njegove praktične namjere. Njegova je gramatika bila uzor kasnijim slavonskim gramatičarima Marijanu Lanosoviću i Ignjatu Alojziju Brliću, a imala je utjecaja i na gramatičare u razdoblju ilirizma: Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića i Adolfa Vebera Tkalčevića. Šteta je što su njezine osnove kasnije napuštene.“⁶

⁶ Franjo Tanocki. Slavonska jezikoslovna baština, Osijek, 1996., str. 38

NOVA
SLAVONSKA, I NIMACSKA
GRAMMATIKÁ

Neue

Slavonisch- und Deutsche

Grammatik,

In drey Theile getheilet.

I. Theil haltet in sich die Slavonische Orthographie,
siebst kurzer Einleitung zu der Deutschen Rechtschreibung.

II. Theil zeigt die Etimologie, oder Wortfor-
schung, und den Gebrauch der Theilen der Rede.

III. Theil lehret Syntaxim, oder die Wortfügung,
erstlich insgemein, hernach von jedem Theil der Rede ins
besondere.

darnach folget ein

Vocabularium, oder Wörterbuch
Slavonisch, und Deutsch, nebst einen Auszug der gemein-
sten, und im Reden vorkommenden

Gesprächen,

für die Slavonische Jugend

Sowohl, als für die Deutsche Liebhaber, dieser Sprache
heraus gegeben durch

MATHIAM ANTONIUM RELKOVICH,
Kays. Königl. bey dem Obbl. Slavonischen Broder Infante-
rie Regiment angestellten Oberlieutenant,

Zum erstenmal aufgelegt.

Ugram gedruckt durch Anton Jandera p. r. Factorn 1767.

Slika 3: Matija Antun Reljković: *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767.

PRIDGOVOR.

Dobrovoljnom Slavonskom
Shtiocu.

DA je sadashnja Slavonia nigdashnje stáre Pannonie Strána, illiti Dio bila, tkoje ikoliko ù Dogadjaih, i ù Pismu naucfan, ù ovom dvohumit nemoxe. U vrime dokfu Rímljani vládali, strána ova od njih Pannonia Savia ; tojest : Medvodamna, zvalase, i imenovala jest ; kakvoje pak Slovo, i govorenje ovih stárih Pannonacah bilo ? pokazati moguče nie, jerbo ovakove bilixke iz ostavljenih Pisamah dokúcitise nemoguh, pokle od nikoga ù Knjige stavljene nisu. Kakógod Rímljani za vládanja njiova Kraljestvo svoje sve vechma razshirivashe, tako, i zemljama priobládanim imenah nova nadivashe, zato, jerboje pod Cesarom Augustom Rimsko Cesarstvo tiha ù Pannoniu protégnuo bilo, tako i Zemljam pò njoj dobivenim ime Dalmacie, i Ilyrie pridáno jest. Tiberius pak, kada najposli cilu Pannoniu zadobio, i Rimskom Vladanju pridružio biashe, prozva on nju posvuda Illyriom, illiti Illyrikom; odkuda takójer dohodi, da Pisci strà-

)o(2

ne

Slika 4: Matija Antun Reljković: *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767., *Pridgovor*

2.3. Marijan Lanosović: *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*

Treću slavonsku gramatiku 18. stoljeća, *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache* napisao je franjevac Marijan Lanosović. Ovaj franjevac rođen je u Orubici kraj Nove Gradiške 1742. godine te kao i Tadijanović pripada broskom području. Kršteno mu je ime bilo Stjepan, a Marijan je redovničko (franjevačko) ime. Studirao je filozofiju i teologiju u Budimu i Osijeku, a za svećenika se školovao u Baču. Bio je gimnazijskim profesorom u Vukovaru, a predavao je i u Brodu na filozofskom učilištu. Poslije toga obavlja različite crkvene dužnosti. Umro je 1812. godine u Franjevačkom samostanu u Brodu na Savi. „U svojem vremenu kao profesor - franjevac bio je veoma obrazovan. Poučavanje drugih bila je uvijek jedna od glavnih njegovih težnji. Osjećao je nedostatak knjiga i priručnika pa ih je sam pisao da zadovolji tadašnje potrebe.“⁷ S Antunom Mandićem, Josipom Krmpotićem i Joakimom Stullijem radio je na usustavljivanju i pojednostavljivanju hrvatskoga slovopisa te je zagovarao 'relativno jednostavan slavonski slovopis', dok je Stulli branio dubrovački način pisanja. Nakon brojnih diskusija, donesena je odluka u korist slavonskoga pravopisa, ali u praksi ono se nije primjenjivalo. Znanstvenoj je javnosti Lanosović poznat po hrvatskoj gramatici protumačenoj njemačkim jezikom. Prvi je put Gramatika objelodanjena 1778. g. u Osijeku, u tiskari Martina Divalta. Gramatika je hvaljena u Lanosovićevo vrijeme i danas se ističe da je ponajbolja od slavonskih gramatika. Knjiga ima 272 stranice i pisana je njemačkim jezikom. Najčešće je prvi jezik njemački, a ponegdje je, kao kod deklinacije imenica, najprije hrvatski jezik iako u gramatici nema puno primjera hrvatskoga jezika. U rječničkom dijelu i razgovorima, primjeri hrvatskoga jezika su brojniji. Za autorova života objavljena je još dvaput. Drugo je izdanje neprerađeno, a objavljeno je 1789. Treće je izdanje prošireno i dopunjeno, s izmijenjenim naslovom *Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre*, a objelodanjeno je 1795. Dakle, prva su dva izdanja dvojezična: njemačko - hrvatska, dok je treće trojezično: njemačko - hrvatsko - mađarsko. Gramatika Marijana Lanosovića započinje s dvama biblijskim citatima na njemačkom jeziku nakon čega slijedi posveta Mariji Tereziji na njemačkom i hrvatskom jeziku u kojoj autor moli caricu da primi njegovo djelo jer on zna koliko ona drži do

⁷ Isto kao 6, str. 6

znanosti. Nakon posvete slijedi predgovor u kojemu autor govori o tome kako je htio dati upute Nijemcima za učenje hrvatskoga jezika. Sama gramatika, kao i kod Reljkovića, započinje slovopisom. Nakon poglavlja o grafiji slijedi morfologija (sklonidba, sprezanje te nepromjenjive vrste riječi), potom sintaksa te rječnik. Zadaća Lanosovićeve Gramatike bila je da pomogne strancu, Nijemcu u prvome redu, da nauči 'slavonski jezik', stoga je njegova gramatika pisana u potpunosti na njemačkom jeziku, dok su u trećem izdanju pridodani opisi i na mađarskom jeziku. Lanosović, kao i njegov prethodnik Tadijanović, normira hrvatski književni jezik temeljen na naddijalektalnoj štokavštini ikavskog tipa, ali donosi primjere i s jekavizmima te nešto manje ekavizmima. Pri kraju gramatike Lanosović je opisao i prikupljenu rječničku građu. U prva dva izdanja gramatike rječnik se nalazi na kraju, a Lanosović ističe važnost rječnika i pruža objašnjenje kako Hrvatima rječnik može poslužiti za učenje njemačkoga jezika, a Nijemcima za učenje hrvatskoga jezika. Rječnik je dvojezičan, riječi su poredane abecednim redoslijedom, natuknička je strana njemačka, a objasnidbena hrvatska. Abecedno se nižu najprije imenice, pridjevi, glagoli, a onda ostale vrste riječi. Javljaju se gramatičke odrednice roda, genitivni nastavak za imenice, za pridjeve nastavci sva tri roda, a uz glagole u infinitivu oznaka za prezent i perfekt. Rječnik ima i savjetodavnu razinu. Kraticom i drugim tipom tiska označeni su leksemi čiju uporabu ne savjetuje, uključeni su turcizmi, ali i riječi iz drugih jezika. Treće izdanje Lanosovićeve gramatike sadrži tri rječnika. Prvi sadrži riječi koje se razlikuju naglaskom, one koje se razlikuju samo jednim fonemom ili koje se razlikuju i naglaskom i fonemom. Drugi rječnik je abecedni. Najprije se uz pojedino slovo abecede nabrajaju imenice, pridjevi, glagoli, a drugih vrsta riječi u njemu nema. Treći rječnik nije samo rječnik, nego dio knjige koji sadrži popis imena, obrasce razgovora i upute za pisanje pisama. U sva tri se izdanja nalazi mali popis osobnih imena, crkvenih blagdana i crkvenih i svjetovnih zvanja. Pod naslovom *Slavnisches Gesprächbuch* nalazi se dvanaest razgovora s temama: *pozdravljanje, putnički, crkveni, pozivanje na ručak, stol i ručak, Slavonca i Nijemca koji uči slavonski, među prijateljima, kupovanje i prodavanje, kod krojača, među učenicima, s bolesnikom*. Navedeni su u stupcima, a prvi je njemački jezik. Prije razgovora ističe važnost kulture obraćanja. Poslije rječnika nalaze se obrasci pisama na njemačkom, a zatim na hrvatskom jeziku pod naslovom *Verschiedene deutsche und Slavonische Briefe / Različita njemačka i slavonska pisma s podnaslovom Razlicsite knjigghe*. Riječ je o devet pisama i odgovora. U pismima se ogleda službena i privatna komunikacija te svakodnevnica Lanosovićevih suvremenika. Primjer pisma kroz koji Lanosović uči osobitostima privatne komunikacije tužno je intonirano pismo oca sinu i sinov odgovor. Sin je dospio u zatvor, a dijelom za

svoju situaciju krivi i velika očeva novčana davanja. Očito je da je odlazak na školovanje i problemi snalaženja mladih ljudi bila tema i u 18. stoljeću. I u ovom pismu Lanosović nastoji poučiti što je dobro, a što nije i ponuditi postupak stvaranja vlastitoga teksta po uzorku. Lanosović je prepisivanjem pisama omogućio snalaženje u životnim situacijama i pisma su Lanosoviću dala prostora da djeluje odgojno i prosvjetiteljski u skladu sa svojim osjećajima. Zato su ti primjeri pisama i odgojni tekstovi koji se mogu čitati kao štivo za promišljanje. „Svojom gramatikom Marijan Lanosović nastavlja slavonsku gramatičarsku tradiciju, a ujedno je preteča kasnijih nastojanja iliraca oko hrvatskoga književnoga jezika. On je nastojao ujediniti sve Hrvate u jedinstvenome jeziku i pravopisu. U tome ide dalje od svojih prethodnika Blaža Tadijanovića i Matije Antuna Reljkovića s kojima ga inače mnogo toga veže. Ovo Lanosovićevo djelo prelazi mjesne slavonske okvire i dio je opće hrvatske jezične povijesti. Za jezikoslovlje pored toga djela imaju vrijednost i njegovi rukopisni rječnici koji sadrže rječničko blago tadašnjega hrvatskoga jezika. Gledano u cjelini Marijan Lanosović je dao svoj veliki prinos razvitku hrvatskoga književnoga jezika. Mnogi njegovi primjeri i danas mogu dobro poslužiti u uobličavanju hrvatskoga jezičnoga standarda. Zbog toga Marijan Lanosović zaslužuje da ne bude zaboravljen.“⁸ Potreba za jezičnim priručnicima bila je velika, što pokazuju ponovljena izdanja svih triju gramatika u kratko vrijeme. Sve tri gramatike u stvari su jezični priručnici, ali i savjetnici. Oni nam, iz današnje perspektive, otkrivaju brojne podatke o vremenu i životu ljudi u 18. stoljeću. „Ako se u svim spomenutim slavonskim gramatikama želi naći nešto zajedničko, onda se sasvim jasno prepoznaju tri osnovne tendencije: želja da se u novim izdanjima dotjera ili dopuni prvotni gramatički opis, odnosno da se poveća građa; sklonost da se preuzmu neka rješenja iz djela drugih gramatičara slavonskoga kruga; veća ili manja korespondencija sa sličnim djelima stvorenim dotada u drugim hrvatskim pokrajinama. U tom je pogledu zacijelo najdalje otišao Marijan Lanosović, osobito u trećem izdanju svoje gramatike. Oslanjajući se u opisu sasvim vidljivo na gramatičarsku tradiciju Kašić-Della Bella, Lanosović uključuje u svoje djelo, najčešće dubletno, i novije oblike jer želi što vjernije oslikati stanje istoga književnoga jezika na širokom prostoru. Takav je rad učinio Lanosovića najpoznatijim slavonskim gramatičarom potkraj 18. stoljeća.“⁹

⁸ Isto kao 7, str. 70

⁹ Milan Moguš. Povijest hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb, 1995., str. 119

Neue Einleitung
A U F
Slavonischen Sprache,
mit einem nützlichen
Wörter- und Gesprächbuche,
auch einem Anhange
verschiedener
deutscher und slavonischer Briefe
und einem kleinen Titularbuche
versehen.

Zum Gebrauche
aller Liebhaber derselben

herausgegeben von

P. Marian Lanosovich,
Priestern aus dem Orden des S. B. Francisci,
Kapistraner Provinz.

Mit allerhöchster Erlaubniß.

Effect, gedruckt bey Johann Martin Duval,
k. k. privil. Buchdruckern.

1 7 7 8.

X. Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache ..., Esseck, 1778.

Slika 5: Marijan Lanosović, *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*, Osijek, 1778.

Ich will mit dem Kutscher selbst reden.	Ja isti hochu s' kochia- shem govoriti.
Wollen sie nicht vorher essen?	Necheteli prie blagovat- ti?
Ich bin damit zufrieden: was habet ihr zu essen?	Jasam zadovoljan : shto imate jesti?
Es stehet auf dem Tische.	Jarveje na stollu.
Wie viel bezahlet eine jede Person?	Koliko svakko sobstvo platiti valja.
Eine jede Person bezahlet dreyszig Kreuzer.	Svakko sobstvo placha trideset Krajcarah.
Was habet ihr für Wein?	Kakvog imate Vina?
Slavonischen Wein, und guten Osner.	Slavonskoga Vina, i do- broga Budimskoga.
Wie theuer verkaufet ihr den slavonischen?	Po shto prodajete sla- vonsko?
Zwölf Kreuzer das Maas.	Po dvanaesti Krajcarah ok- ku.
Lasset mir ein halbes Maas bringen.	Dajte donesti pol okke.
Das ist ein guter Wein.	Toje dobro vino.
Von welchem Gebirge?	S'koje plannine?
Vom Erdader.	S' Erduecke.
Ich hätte nicht geglaubt, dass so guter Wein in diesem Lande zu finden wäre.	Ja nebili bio virrovalo, da bi takko dobro vi- no u ovom vilatu nachise moglo.
Mein Herr, es giebt noch bessern, als dieser.	Gospodine, ima josh i boljeg od toga.
Welcher ist denn dieser?	Kojeje to?
In Syrmien der Carlowi- ker, Molowiner, Peter- wardeiner, und Scha- rengrader: in Slavo- nien der Blazker, So- kolowzer, Ternawzer, Orienwzer und andere die:	U Srimu Karlovsko, Molovinsko, Varadin- sko, i Sharengradsko: u Slavonii Blacansko, Sokolovaesko, Ternav- sko, Orievaesko, i druga mloga u Poxex- le

Primjer razgovora u 1. izdanju

Slika 6: Marijan Lanosović, *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*, Osijek, 1778.,
primjer razgovora u 1. izdanju

3. Uvod u imenoslovlje

„Imenoslovlje ili onomastika znanost je o imenima kao jezičnim, izvanjezičnim i nadasve kulturnim spomenicima. Mnogi su od tih spomenika najranije jezične potvrde hrvatskoga jezika i nalaze se posvuda gdje su obitavali i gdje obitavaju Hrvati.“¹⁰

Dijele se na: 1. geonime – imena zemljopisnih objekata, zabilježena na zemljovidima i pohranjena u memoriji naroda koji ih je stvorio iz nužde za orijentacijom u prostoru i prenosio ih pamćenjem. Zajedničko ih nazivamo toponimima. 2. bionime – imena kojima se imenuju živa bića: ljudi (osobno ime i prezime, nadimak), životinje i bića koja su poput živih: mitološka, literarna i druga. Zajednički ih nazivamo antropnimimima. 3. krematonime – obuhvaćaju vlastita imena za objekte, pojave i odnose nastale ljudskom djelatnošću: društvene, kulturne, gospodarske, političke i druge proizvode.

Petar Šimunović u knjizi *Uvod u hrvatsko imenoslovlje* uvodi nas u svijet hrvatskih vlastitih imena ili *onima*. *Onimi* su davnašnji spomenici materijalne i duhovne kulture, oblikovani jezikom. Stoga bismo mogli reći da je *imenoslovlje* ili *onomastika* velikim dijelom jezična znanost. Sve što se nalazi u jeziku nalazimo i u onomastici, ali sve što pripada onomastici nije isključivo predmet jezičnih istraživanja. Imena nose u sebi spoznaje i sadržaje o svijetu svojega vremena te su motivirana životnom zbiljom. Također bismo mogli reći da su imena odraz gospodarske, kulturne i jezične povijesti naroda koji ih je stvorio i koji ih čuva kao važne spomenike vlastitoga identiteta. „Hrvati su od svoje doseobe na današnje i povijesne prostore na kojima žive nasljeđivali i prilagođivali naslijeđena imena, stvarali vlastita, privikavajući se na panonske šume i močvare, na ljuti krš gorske Hrvatske, na more i življenje uz more i od mora. Imena, u prvome redu toponimi, odraz su složenih i slojevitih zbivanja te time dobivaju spomeničku vrijednost u spletu stoljetnih odnošaja ljudi i kraja u kojem su njihovi tvorc i uživaoci prebivali.“¹¹ Imena su jezični podatci koji su od nastanka ostajali nepromijenjeni i često nepromjenljivih oblika. Mnoga su imena, prve zapisane riječi hrvatskoga jezika u tekstovima drugih jezika, prvenstveno u latinskom, pa su mnoga starija od hrvatskih pisanih spomenika. U tome je njihova povijesna i jezična vrijednost.

¹⁰ Petar Šimunović. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb, 2009., str. 15

¹¹ Isto kao 10, str. 15 – 16

Ni zemljopisna (geonimi) ni ljudska (antroponimi) imena nisu posvuda jednako raspoređena. Uzroci tome, osim jezičnih, su i izvanjezični kao što su uvjeti nastanka naselja, gospodarske i političke prilike, prometne veze. „Što je god čovjek više gospodario prostorom, na njemu su imena bila gušća. Što je god društvo bivalo razvijenije, bogatila su se imena i imensko – prezimenski obrazac, u kojem više nije bilo dovoljno samo osobno ime.“¹² Imena nose objektivni i stvarni sadržaj te su vjerodostojan jezični izraz. Ispisuju i čuvaju autentičnu, stvarnu i jezičnu povijest. Nažalost, imena nestaju iz uporabe. U osobnim imenima zavladao je pomodnost i stara narodna imena potisnuta su u pasivni imenski fond. Na opustjelim predjelima s ljudima nestaju i zemljopisna imena. Ime kao nepromjenljiva kategorija, prestaje biti spomenikom neprekinuta narodnog pamćenja. „U zemlji bez imena vlada pomrčina, pustoš. Narod koji izgubi sjećanje, gubi i svoj identitet.“¹³ Imena su nastajala u suživotu čovjeka sa zemljopisnim krajolikom i društvom koje ga je okruživalo. Ostajala su nepromijenjena zbog nasljedna značenja i prepoznatljivosti kod uporabe. Potrebno ih je popisati od izvornih govornika kako bi ostala sačuvana za obradu i za naraštaj poslije nas. „Koliko je jezičnih podataka, koliko je poruka uskladišteno u imenskim oblicima i sadržajima! Više i kompleksnije može se doznati o prošlim svakodnevnim manifestacijama življenja iz imena osobnih i zemljopisnih nego iz hrpa starih listina, statuta, dvorskih isprava i povijesnih sastavaka, koji su bili pisani subjektivno i sadržavali volju i stav vladajućeg staleža. Imenima je puk pisao vlastitu povijest. Imena prate i oslikavaju razvitak društva. Ona iznose objektivnu povijest ljudi koji su dotična imena nadjeli i koji su se imenima služili i služe. U imenskim sadržajima i likovima oslikani su tiho i mukotrpno življenje na zemlji i od zemlje, sud i spoznaje svijeta i pojava kroz vlastiti svjetonazor vremena i prilika, sav materijalni i duhovni svijet koji je puk vjekovima mijenjao i usavršavao.“¹⁴ Toponimi pripadaju hrvatskim najugroženijim spomenicima. Ubrzan društveno- gospodarski razvitak, sve veće i sve brže širenje gradskih naselja dovelo je do toga da se brišu stari toponimi, a stvaraju se nove urbane četvrti, industrijski pogoni, sveučilišni kampusi. Na isti način ugroženi su i antroponimi. Napuštaju se i zaboravljaju tradicijska narodna imena. Česti su i zahtjevi za promjenom osobnog imena, što je još jedan način na koji se prekida veza s precima. Imena su nastala davno i nastaju stalno u svim jezicima te svjedoče o jeziku u kojem su stvorena.

¹² Isto kao 10, str. 20

¹³ Isto kao 10, str. 21

¹⁴ Isto kao 10, str. 21

3.1. Imena naselja (ojkonimija/ekonimija)

Ojkonimi (imena naselja) u hrvatskoj onomastici nisu detaljno proučavani. Napuštanjem i nestajanjem naselja zaboravljaju se i mnogi ojkonimi. „ U imenima otkrivamo uzroke mijena i prepoznajemo etnička i jezična preslojavanja i prožimanja. Kao što fizička geografija predočuje zemljopisni prostor, tako imena naselja odražavaju načine njegova naseljavanja, življenja na tom prostoru i jezičnu stvarnost koja se „skamenjena“ zrcali u imenskim likovima.“¹⁵ U hrvatskoj ojkonimiji imena naselja razvrstavamo na ona koja se javljaju isključivo u ojkonimiji i na skupinu ojkonima koja sadržava opis i namjenu zemljopisnog reljefa na kojemu je naselje. Prva skupina označava mnoštvo, skupinu ljudi na dotičnom lokalitetu. To su rodovski ojkonimi: *Brčkovljani*, *Biškupići* te ojkonimi koji iskazuju čime se dotični ljudi bave: *Kovači*, *Tkalci*,... U drugu skupinu, koja sadržava opis reljefa na kojemu je naselje, ubrajamo ojkonime koji su motivirani biljnim i životinjskim svijetom i na one koji su rezultat čovjekove djelatnosti s obzirom na gospodarske, kulturne, crkvene objekte i druge okolnosti koje su sadržane u njihovoj etiologiji: *Gradac*, *Vrbnik*, *Požega*,...

Najstariji ojkonimi koji su sačuvani na hrvatskom području potječu iz davnih vremena i nije im moguće odrediti jezično porijeklo, npr. *Korčula/Krkar (Corcyra)*, *Vis (Issa)*, *Cres (Kerso)*.

3.2. Duhovni svijet imena

Hrvati naseobom donose obrede i nabožne pjesme svoje mitologije. Došli su na područja koja je već stoljećima prije bila zahvatila posvudašnja evangelizacija koju će Hrvati prihvatiti i širiti je na svojem jeziku i pismu. Prihvaćajući kršćanstvo, Hrvati religiju, jezik i običaje predaju u nasljeđe dalje i oblikuju svoj etnos. Slavonski gramatičari u 18. stoljeću u svojim gramatikama bilježe veliki broj svetih imena (*Jesus*, *Maria*, *Joseph*, *Sveti Marko*, *Sveti Luka*,...) koja se također detaljno navode u daljnjem radu.

¹⁵ Isto kao 10, str. 212

3.3. Stara osobna imena u Slavoniji

Proučavanje starih osobnih imena od velike je važnosti za onomastiku, toponomastiku, povijest i druge znanstvene discipline. U Slavoniji je bilo mnogo imena koja su bila svetačka (crkvena), a manje je bilo narodnih imena. Antroponimi i toponimi bili su građeni prema muškim osobnim imenima, a mnogo rjeđe prema ženskim. U staro vrijeme u Slavoniji bilo je u upotrebi više osobnih imena nego danas. Do smanjivanja broja osobnih imena dolazilo je zbog napuštanja narodnih imena. Muška osobna imena nastala su prema imenima nekih životinja ili prema nekim čovječjim svojstvima: *Gavran, Golub, Sokol, Vuk, Vesel, Razum*. Ženska narodna imena nastala su prema nazivima biljaka: *Jagoda, Ljubica, Malina, Ruža*. U staro vrijeme, u većoj upotrebi bila su svetačka imena. Od muških svetačkih imena upotrebljavala su se imena apostola (*Andrija, Bartol, Filip, Jakob, Matija, Petar, Toma*) i imena najpoznatijih svetaca (*Adam, Antun, Blaž, Franjo, Grgur, Josip, Marko, Pavao, Stjepan*). Od ženskih svetačkih imena upotrebljavala su se imena poznatih svetica: *Agata, Agneza (Janja), Ana, Barbara, Elizabeta, Eva, Katarina, Klara, Lucija, Mandalena, Marija*. Rjeđe su se upotrebljavala ova imena: *Brigita, Cecilija, Judita, Justina, Rozalija i Uršula*. U osamnaestom stoljeću u većim gradovima (*Osijek, Virovitica, Požega, Vinkovci*), djeci (uglavnom njemačkih roditelja) davala su se i njemačka imena: *Albert, Aleksandar, Emanuel, Ferdinand, Fridrik, Henrik, Karlo, Ludovik, Maksimilijan, Rikard, Vilim*. Takva imena nisu se upotrebljavala u slavonskim selima, a rijetko su ih upotrebljavali i hrvatski stanovnici u gradovima. Osim njemačkih imena, roditelji su djeci često davali i dva imena po uzoru na neke tadašnje članove vladarskih kuća: *Henrik Josip, Fridrik Henrik, Josip Eduard, Marija Elizabeta, Marija Terezija*. „U staro vrijeme djeci su uglavnom davana imena prema imenima roditelja ili krsnog kuma, a danas postoji potpuna sloboda u izboru osobnih imena.“ (Sekereš 1975:135)

4. Imena u slavonskim gramatikama 18. stoljeća

Slavonske su gramatike u 18. stoljeću, osim gramatičke građe, sadržavale i rječnike i to obično na kraju gramatike. U izradbi rječnika postavlja se pitanje trebaju li u rječnik ući imena ljudi, mjesta, planina, rijeka, mora, tj. toponimi. „Slavonski“ gramatičari često izdvajaju toponime u svojim jezikoslovnim priručnicima. U nekim dijelovima njihovih gramatika imena mjesta, voda i gora javljaju se češće, u nekima rjeđe. „U Tadijanovićevoj gramatici najviše toponima nalazimo u poglavlju pod naslovom *Razgovor i Način pisati liste*. To su dijelovi u kojima se donose obrasci razgovora i pisanja pisama. U Reljkovićevoj je gramatici mnogo toponima, a najviše u *Pridgovoru dobrovoljnom slavonskom štioču*, u poglavlju pod naslovom *De nomine*, u poglavlju *Od pokolenja imenah*, u dijelu rječnika *Od zemaljah i od pukah, Od mora i od drugih vodah*. U Lanosovićevoj je gramatici zastupljenost toponima u ovim poglavljima: *Von den Geschlehte der Nennwörter, Slavonisches Gesprächbuch, Različite knjige*.“¹⁶ Uz rječnik i gramatiku, *Svašta po malo* sadrži i obrasce pisama i na kraju obrazaca pisama nalaze se imena mjesta: *Magdeburg, Dresda, Beč*. U obrascima pisama ne spominje niti jedan slavonski grad. Usporedbom triju slavonskih gramatika s obzirom na zastupljenost toponima, zaključujemo da se Tadijanovićeva gramatika razlikuje od ostalih dviju jer ima manje toponima i ne bilježi domaće toponime. Reljkovićeva i Lanosovićeva gramatika obuhvaćaju najviše domaćih toponima, pa osim gradova bilježe i „varoši“ i sela. Zapisuju i imena brda u Slavoniji. Osim domaćih toponima, Reljković i Lanosović bilježe i imena europskih gradova koji su važni za kulturni i gospodarski život Hrvata u 18. stoljeću: *Beč, Budim, Rim*.

4.1. *Svašta po malo* iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik

Tadijanovićevev jezični priručnik počinje imenom, tj. naslovom samoga priručnika, a u tekstu naslovnice nalaze se i osobno ime i prezime autora (*Blaž Tadijanović*) i ime i prezime tiskara (štampano po *Ivanu Misku Pruferu*). Na naslovnici se nalazi i ime grada u kojemu je djelo tiskano, Magdeburg. Prvo poglavlje je *Pridgovor* u kojemu nisu navedena imena.

¹⁶ Ljiljana Kolenić. *Riječ o riječima*, Osijek, 1998., str. 51

Zatim slijedi *Ubavištenje* u kojemu je zabilježeno nekoliko imena. Zabilježena su osobna imena: *Petar, Paval, Ana, Jelica, Ilija, Antun*; teonimi: *Bog, Kristus, Isukrst*; toponim: *Egipt (Aegypt)* te antroponimijska formula: *Oca Petra Srebrović*. U *Ubavištenju* se također navodi kako Tadijanović sva vlastita imena piše velikim početnim slovom na početku: *Bog, Petar, Paval*. U trećemu dijelu, hrvatsko-njemačkome rječniku, imena su uglavnom potvrđena na stranicama gdje autor govori o imenicama. Imena se pojavljuju u ovim leksičkim gnijezdima:

a) „*Od Boga i stvari duhovnih*“

- teonimi i zamjenska imena za Boga, tj. opće imenice u službi imena: *Bog, Bog Otac, Bog Sin, Bog Duh Sveti, Svemogući, Stvoritel, Odkupitel, Spasitel, Blažena Divica Marija, Mati Božja*
- imena blagdana: *Uskrsnutje Isukrstovo, Uzašastje / Spasovdan*
- etnonimi: *Ćifutin, Turčin*
- imena crkvenih knjiga i molitava: *Sveto pismo, Biblija, Evanđelje, Očenaš, Virovanje, Deset božjih zapovidi*

b) „*Od svi(j)eta*“

- astronomi: *Sunce, Mjesec, Zemlja*

c) „*Svetkovine*“

- *Porodjenje Gospodina našega Isukrsta / Božić, Nova godina / Mlado lito, Tri kralja, Svetoga Pavla obraćenje, Svjetlo Mari(ji)no, Blagovi(j)est, Cvjetnica, Veliki če(t)VRTAK, Veliki petak, Velika nedilja ili tjedan, Uskrs, Spasovdan, Duhovi, Brašančevo*

Osim vlastitih imena, u rječniku se nalaze i imena dana u tjednu, imena mjeseci i to u poglavljima:

d) „*Od dana u tjednu*“

- *nedilja, ponediljak, utorak, srij(j)eda, četvrtak, petak, subota*

e) „*Miseci*“

- *si(j)ečanj, veljača, lažak, travanj, svibanj, lipanj, srpanj, kolovoz, rujanj, listopad, studeni, prosinac*

Imena potpuno izostaju u dijelovima rječnika koji sadržavaju pridjeve i priloge te se ponovno pojavljuju u dijelu koji obuhvaća prijedloge, usklike i veznike, ali tu nalazimo samo teonim *Bog* (*ako Bog da, ako bude Bogu ugodno, O, Bože sveti, veliki!*). Nakon rječnika slijedi gramatika u kojoj se spominje samo teonim *Bog*. U dijelu gramatike *Razgovor* opet se nalazi uglavnom teonim *Bog*:

- „*Razgovor od upitanja*“

Kako se imate? Dobro, Bogu fala!

Kako kod kuće vaše? Dobro, Bogu fala!

Tko je taj? Ovo je Ni(j)emac, Tali(j)anac, Francuz, Slavonac, Hrvat.

Otkuda je taj? Ja sam iz Slavoni(j)e, iz Hrvatske.

- „*Razgovor od tužbe*“

O, Bože moj!

- „*Želiti drugomu dobro*“

Da ti Bog dade dobru sriću!

Bog ti pomogao!

Bog te sačuvao!

Bog ti oprostio to!

- „*Od čuđenja*“

O, Bože!

Neka je Bog blagoslovljen!

- „*Od zabranjenja*“

Za volju Božju, ne čini toga!

Posljednji dio priručnika u kojemu nalazimo imena je *Način pisati liste*. Na kraju primjera pisama nalaze se imena mjesta gdje je pismo napisano: *u Drezdi, u Beču, u Budimu, u Magdeburgu*.

U jezičnome priručniku Blaža Tadijanovića, imena se nalaze „svuda po malo“. Pronalazimo malo osobnih imena, malo teonima, malo ojkonima, malo imena blagdana. Najveći dio imena nalazi se u rječničkome dijelu priručnika. Teonim *Bog* pojavljuje se najviše puta u različitim dijelovima priručnika, a pojavljuju se i sinonimi kod imena blagdana: *Blažena Divica Mari(j)a / Mati Božja, Kristus / Isukrst / Bog, Nova godina / Mlado lito*. Tadijanović nije učeni jezikoslovac i on svoje

djelo piše, kako sam kaže, jer je „*od mlogih mlogo puta moljen bio!*“ Dakle, snalazi se kako zna da bi druge poučio i zato smatram da mu u ono vrijeme nije trebalo ništa zamjeriti jer se ipak u njegovome priručniku može naći „za svakoga po malo“. Tadijanović je ovom knjigom nastojao pomoći hrvatskim vojnicima pri komuniciranju u njemačkoj sredini. Pisana je jednostavno i sadrži najosnovnije činjenice za brzo učenje njemačkoga jezika i utvrđivanje gramatike hrvatskoga jezika te dijelove za što bolje snalaženje u različitim situacijama. Ova je knjiga imala praktičnu ulogu i bila je namijenjena svim hrvatskim krajevima.

4.2. *Nova slavonska i nimačka gramatika*

Reljkovićeva *Nova slavonska i nimačka gramatika*, kao i kod Tadijanovića, počinje imenom, tj. naslovom same gramatike, a u tekstu naslovnice nalaze se i osobno ime i prezime autora (*Matija Antun Reljković*). U *Posveti biskupu* nalaze se imena gradova i regija: *Slavoni(j)a, Pakrac, Požega, Rim, Beč* te se spominju teonimi: *Bog, Sveti Stjepan Apostolski, Blažena Djevica Mari(j)a, Sveta Terezi(j)a*. Nakon Posvete dolazi *Pridgovor* u kojemu Reljković spominje imena pokrajina: *Dalmaci(j)a, Iliri(j)a, Panoni(j)a*, ali i jedan hidronim: *Jadransko more (Adrianskoga mora)*. Najviše imena nalazi se u trećem poglavlju gramatike *De Nomine*. U tom poglavlju zabilježena su imena ljudi, anđela, gradova, planina, voda, sela, božica, rijeka, zemalja i provincija. Sva imena koja sam izdvojila iz ovog poglavlja navodim istim redoslijedom kako su zapisana u Reljkovićevoj gramatici.

- a) Imena ljudi: *Petar, Pavao, Andri(j)a, Mari(j)a, Ana, Kata, Mato, Ivo, Jozo, Tomo, Đuro (Gjuro), Marko, Mati(j)a, Jakob, Klara, Luci(j)a*
- b) Imena anđela: *Mihael, Gabri(j)el, Rafael*
- c) Imena gradova: *Rim, Beč, Osijek (Osik), Budim, Požega, Brod, Gradiška, Varaždin, Zemun, Pakrac*
- d) Imena brda ili planina: *Motajica, Kozara, Psunj, Aršanj*
- e) Imena sela: *Lipovac, Oriovac, Sibinj, Garčin, Požega, Virovitica, Mitrovica, Kopanica, Podvinje, Topolje, Petrović selo*
- f) Imena božica: *Junona, Venera, Di(j)ana, Prozerpina*
- g) Imena rijeka: *Sava, Drava, Tisa, Ilova, Drina, Bosna, Mura, Odra, Elba, Orljava, Glogovica, Dunav, Bosut, Vrbas*

h) Imena zemalja i pokrajina: *Itali(j)a, Francuska, Njemačka, Mađarska, Češka, Moravska*

Uspoređujući Reljkovićevu i Lanosovićevu gramatiku vidljivo je da istim redoslijedom nabrajaju imena mjesta, samo što za muški rod Lanosović nema grad *Rim*, a Reljković nema zabilježeno jedno selo, *Mačkovac*. Imena mjesta ženskoga roda također se nabrajaju istim redoslijedom kod oba autora, samo što Lanosović dodaje još neka mjesta: *Orubica, Novska*. Slično je i s hidronimima: Reljković zapisuje više domaćih rijeka, a Lanosović bilježi i svjetske rijeke: *Nil, Jordan*. Svjetske rijeke Reljković bilježi u rječniku pred kraj gramatike. Marijan Lanosović uz domaća imena mjesta, vode, brda dodaje i njemačka imena. Najviše imena zemalja i pokrajina nalazimo u Reljkovićevoj gramatici u dijelu rječnika pod naslovom *Od zemaljah i od pukah*, dok ih Tadijanović i Lanosović manje bilježe. Najprije nabraja imena kontinenata. Rječnički dio Reljkovićeve gramatike najviše obiluje imenima pa ih tako i navodim, istim redoslijedom kako ih je on zabilježio.

Vocabularium (Rječnik)

a) „*Od zemaljah i od pukah*“

- *Europa, Azi(j)a, Amerika, Arapska, Austri(j)a, Bavari(j)a, Brandibur, Burgundi(j)a, Britani(j)a, Bosna, Bugarska, Cipar, Danska, Egipat, Etiopi(j)a, Francuska, Flandri(j)a, Frizi(j)a, Finska, Grčka, Holandi(j)a, Hrvatska, Iliri(j)a, Itali(j)a, Irska, Engleska, Indi(j)a, Kataloni(j)a, Kina, Kranjska, Korinti(j)a, Karavlaška, Litva, Lombardi(j)a, Mađarska, Malta, Milan, Napulj, Perzi(j)a, Poljska, Portugal, Rim, Srijem, Slavoni(j)a, Saksoni(j)a, Srpska, Španjolska, Sicili(j)a, Švedska, Švicarska, Turska, Tirol, Veneci(j)a*

b) „*Od mora i od drugih vodah*“

- *Široko more, Sredozemno more, Jadransko (Adriansko) more, Crveno more, Crno more, Valinsko more, Ledeno more, Dunav, Drava, Sava, Pua (Po), Tisa, Elba, Odra, Nil, Jordan*

c) „*Od božanstva, i stvari koje se službe božje dotiču*“

- *Bog, Bog Otac, Božanstvo, Bog Sin, Bog Duh Sveti, Sveto Trojstvo, Spasitelj, Svemogući Stvoritelj*

d) „*Imena svetkovinah*“

- *Porođenje Gospodina našega Isukrsta / Božić, Sveta tri Kralja, Čista Srijeda, Korizma, Duhovi, Cvjetna Nedjelja, Veliki Četvrtak, Veliki Petak, Velika Nedjelja, Uskrs, Duhovi, Ivanje*

U Reljkovićevoj gramatici najviše je hidronima, a jedini on zapisuje imena mora, pored rijeka. Rijeke koje bilježi su poznate svjetske rijeke (*Nil, Jordan*) ili domaće. Talijanska rijeka *Po* u Reljkovićevoj je gramatici *Pua*. Imena mora promijenila su imena u hrvatskom jeziku. Jedino *Crno more* ima isto ime kao i danas. *Jadransko* je *more* u Reljkovićevoj gramatici *Adrijansko*, *Baltičko more* ima hrvatski naziv *Ledeno more*, a *Kaspijsko* je jezero *Valinsko more*. Oronima ima malo u svim trima gramatikama. Uglavnom se spominju domaće planine (*Sokolovac, Psunj, Motavica*). Imena gora su ostala ista, samo je *Motavica* danas zapisana kao *Motajica*. Reljković također navodi imena božanstava i blagdana, a pojavljuju se i sinonimi kod imena blagdana (*Porođenje Gospodina našega Isukrsta / Božić*), isto kao i kod Tadijanovića.

4.3. *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*

U gramatici Marijana Lanosovića zabilježen je veliki broj imena, slično kao i kod Reljkovića, pa bismo mogli reći da je Reljković imao veliki utjecaj na Lanosovićevu gramatiku. Marijan Lanosović nigdje ne spominje da nasljeđuje na njegov rad nego kao svoje uzore navodi hrvatske južne leksikografe, Mikalju i Della Bellu, ali i Fausta Vrančića što govori o tome kako su slavonski gramatičari 18. stoljeća svjesno pisali gramatike hrvatskoga književnoga jezika, a ne pokrajinskoga slavonskoga dijalekta. Reljković i Lanosović istim redom nabrajaju imena mjesta: *Beč, Budim, Osijek, Varaždin, Brod, Lipovac, Oriovac, Sibir, Mačkovac, Garčin, Požega, Virovitica, Gradiška, Mitrovica, Orubica, Kopanica, Novska, Podvinje, Topolje, Rastušje, Petrović selo, Borovo*, jedino Lanosović nema *Rim*. Ekonime u Tadijanovićevoj, Reljkovićevoj i Lanosovićevoj gramatici možemo podijeliti na domaće i tuđe. Tuđa su imena mjesta zapisana ona koja su važna za Hrvatsku toga vremena u političkom i kulturnom smislu: *Beč, Budim, Rim*. Za

grad *Osijek* koristi se stari hrvatski oblik s ikavskim odrazom jata: *Osik*. Ljiljana Kolenić u svojoj knjizi *Riječ o riječima* donosi ovu podjelu ekonima kako ih bilježe slavonski gramatičari:

- a) prema antroponimima: *Lukačev Šamac, Ivankovo, Mitrovica, Petrović Selo,*
- b) prema hidronimijskim imenicama: *Bićsko Selo, Pakrac,*
- c) prema nazivima biljaka: *Lipovac, Borovo, Cerna, Oriovac, Topolje,*
- d) prema položaju mjesta: *Brod, Požega, Grac, Novska, Virovitica, Zemun,*
- e) prema nazivima životinja: *Mačkovac,*
- f) prema narodnosti: *Nimci*

Najveći broj zabilježenih imena u Lanosovićevoj gramatici nalazi se u drugom dijelu gramatike i u rječniku. Navodim ih redosljedom kako sam ih bilježila:

- a) imena blagdana: *Božić, Mlado litto (nova godina), Sveta tri kralja, Svitlo Marinje, Josipovo, Blagovijest, Uskrs, Spasovo, Uzašašće, Isukrstovo, Duhovi, Brašančevo, Petrovo, Ivanje, Velika Gospa, Stipanovo, Kraljevo, Sveti Stjepan, Mala Gospa, Svi Sveti, Začeće Gospino, Badnjak, Poklade, Čista srijeda, Korizma, Gluha nedjelja, Cvitna nedjelja, Velika nedjelja, Veliki četvrtak, Veliki petak, Kvatre, Nadvečerje*
- b) imena rijeka: *Dunav, Jordan, Nil, Drava, Sava, Tisa*
- c) imena brda: *Sokolovac, Vidovac, Haršanj, Motavica*
- d) imena anđela: *Mihael*
- e) imena zemalja: *Slavoni(j)a, Njemačka, Mađarska*
- f) imena ljudi: *Petar, Pavao, Antun, Ivan, Stjepan, Thodor, Šimun, Ivo, Johann, Marko, Andri(j)a, Luka, Mati(j)a, Anna, Mari(j)a, Katarina, Oliva, Jula*

Usporedbom Reljkovićeve i Lanosovićeve gramatike, vidljivo je kako je u obje gramatike zabilježen otprilike isti broj imena. U obje gramatike pridaje se jednaka važnost nabranjanju imena svih blagdana, a za neke blagdane Lanosović, kao i Reljković, koristi sinonime: *Mlado litto / Nova godina*. Gramatika Marijana Lanosovića iz 1778., kao i njeno prerađeno i dopunjeno treće izdanje, ima pored rječnika i abecedni popis osobnih imena. U prva se dva izdanja popis imena nalazi iza rječnika, u dijelu knjige pod naslovom *Anleitung der vornehmsten Namen der Personen, Festage, wie auch geistlichen und weltlichen Würden, die Deutshen von der Slavonischen Sprache abweichen*. Popis imena u trećem, prerađenom izdanju gramatike Marijana Lanosovića nalazi se u dijelu knjige koji još sadrži obrasce razgovora, nazive blagdana, duhovne i svjetovne časti, obrasce pisama. U nastavku donosim popis osobnih imena kako je zabilježeno u drugom izdanju gramatike iz 1789. godine.

A

Agnes, Agneza, Janja

Ambrosius, Ambroža

Andreas, Andria

Anastasia, Staža

Antonius, Antun, Tuno

Apollonia, Pola, Apollonia

Anna, Ana, Anica

Agatha, Agica, Aga

Alerius, Alexa

B

Balthasar, Baltho

Barbara, Bara, Barica

Basilius, Vasilija, Vaso

Bernardinus, Bernjo, Bernardin

Benedictus, Beno

Bartholomeus, Barthol, Bariša

Blasius, Blaž

C

Carl, Karlo

Catharina, Kata, Katarina

Caspar, Gasho, Gašpar

Christian, Hristo

Cunegundis, Kinga

Coleta, Kola

Christophorus, Kersto

Cosmas, Kuzman

Cyrillus, Chiro

D

David, David

Dyonisius, Dionisia

Dominicus, Nediljko

Dorothea, Dora, Dorica

Demeter, Mitar, Dimitar

E

Elias, Illia

Elisabeth, Liza, Elizabeta

Ephraim, Jevrem

Emericus, Emerik, Imro

F

Ferdinand, Ferdinando, Ferko

Franciscus, Frano

Francisca, Franica

Friderich, Miroslav

Florian, Cvio

G

Gabriel, Gabro

Georg, Gjuro, Đurađ, Đuka

Gerhard, Gerardo

Gottfried, Bogomir

Gregorius, Gergur, Grga, Gligoria, Glišo

Gottlieb, Bogoslav

Gratianus, Milko

H

Hans, Hanschen, Ivo, Ivica

Hieronymus, Jerolim, Jero

J

Johann, Ivan, Jovan, Ivo, Janko

Johanna, Ivanja, Ivica, Ivanica, Ivka

Jacob, Jakob, Jakša

Joseph, Josip, Joza, Jozo

L

Ladislaus, Lacko

Leonhard, Leonardo

Leopold, Leopoldo

Lorenz, Lovrinac, Lovro

Lucas, Luka

M

Margaretha, Margarita, Marga

Marcus, Marko

Magdalena, Mandalina, Manda

Maria, Marija, Milica, Marica

Michael, Mihojlo, Miho, Miško, Mijat

Moyses, Moses, Mojsija, Mojo

N

Natalis, Božo

Nicolaus, Nikola

P

Paulus, Pavo, Paval, Paviša

Peter, Petar, Pero

R

Raphael, Rafo

Rosa, Ruža

S

Salomon, Solumun

Šimon, Šimun

Stephan, Stipan, Stipo, Stevan

Stanislaus, Stanko, Stojan

Susanna, Suchen, Savka, Žuža

T

Theodorus, Thodor

Thomas, Thomo

Tobias, Tobia

V

Weit, Vid

Vincenz, Vinko

Vital, Živko

Z

Zacharias, Zakaria

U sva tri izdanja gramatike natuknička riječ je njemačka, zatim slijedi hrvatsko ime ili više hrvatskih imena. Njemačke su natuknice poredane ne baš uvijek pravilnim abecednim redom, kao u nizu *Cunegundis, Coleta, Christophorus, Cosmas, Cyrillus*. U trećem izdanju Lanosovićeve gramatike u popisu imena nalaze se i *Gott – Bog, Engel – Angjeo i Johannes Christos – Ivan Zlatousti*. Tih imena nema u prva dva izdanja, pa tako ni u ovom popisu imena koji sam izdvojila. Osnovno ime ne mora biti na prvome mjestu u nizu, npr. pod natuknicom *Bernardinus* nalazi se *Bernjo, Bernardin*. Uz neke natuknice osnovno ime nije zapisano u onom obliku u kojem ga očekujemo, npr. kod *Agatha* piše *Agica* (nema *Agata*) ili kod *Anastasia* piše *Staža* (nema *Anastazija*). U nekim primjerima možemo prema njemačkim natuknicama zaključiti koja su hrvatska imena umanjene. Uz natuknicu *Elisabeth* zapisano je skraćeno ime i osnovno ime: *Liza, Elizabeta*. Ljiljana Kolenić u knjizi *Riječ o riječima* donosi analizu tvorbe osobnih imena u trećem izdanju Lanosovićeve gramatike i izdvaja tvorbene dočetke za tvorbu muških i ženskih osobnih imena. Prema toj analizi izdvojeni su tvorbeni dočetci za tvorbu osobnih imena u drugom izdanju Lanosovićeve gramatike iz kojega sam izdvojila popis imena. Tvorbeni su dočetci za tvorbu muških osobnih imena u drugom izdanju Lanosovićeve gramatike sljedeći:

-o: *Balto, Beno, Cvijo, Ćiro, Frano, Gabro, Ivo, Jero, Lovro, Mojo, Pavo, Pero, Rafo*

-ko: *Ferko, Janko, Lacko, Mišo, Nediljko, Stanko, Vinko, Živko*

-ica: *Ivica*

-a: *Grga, Josa*

-ša: *Jakša, Pavša*

-šo: *Glišo*

-iša: *Bariša, Paviša*

-at: *Mijat*

-(j)o: *Bernjo*

-ka: *Đuka*

-zo: *Jozo*

Najčešći je tvorbeni dočetak – o u tvorbi muških osobnih imena, a zatim – ko. Tvorbeni dočetak –o i danas je vrlo plodan u tvorbi osobnih imena. Tvorbeni dočeci - ša i – šo danas su manje plodni. Po jedno je osobno ime zapisano u Lanosovićevoj gramatici s tvorbenim dočekom – zo (Jozo). Sa sufiksom – ka Lanosović zapisuje ime *Đuka* koje se i danas koristi. Muška osobna imena zapisana u imenaru Marijana Lanosovića najčešće su biblijska, ali ima i narodnih imena: *Cvijo (Florijan), Živko (Vital)*. Uz neke njemačke natuknice nalazimo u Lanosovićevoj gramatici i do tri hrvatska imena, npr. *Georg* čitamo *Đurađ, Đuro, Đuka* ili uz *Joseph – Josip, Josa, Jozo*.

Ženskih je osobnih imena manje nego muških u Lanosovićevoj gramatici. Tvore se ovim tvorbenim dočecima:

-a: *Aga, Bara, Dora, Kata, Kola, Liza, Pola, Staža*

-ica: *Agica, Anica, Barica, Dorica, Franica, Ivanica, Milica*

-i(j)a: *Ivanja, Janja*

Najčešći su tvorbeni dočeci za ženska osobna imena u Lanosovićevoj gramatici – a, - ica, - i(j)a. U trećem izdanju gramatike nalaze se i imena sa sufiksima – ka, - ika, - uša, - uška (*Joka, Orka, Savka, Verka, Lizika, Katuša, Anuška*) koja nisu zapisana u drugom izdanju pa ih ovdje ne navodim. Neobično je što Lanosović uz natuknicu *Maria* zapisuje i ime *Milica*. Moguće je da je Marijan Lanosović „preveo“ to ime. U *Velikom rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića piše da riječ *Marija* po nekima „potječe iz staroegipatskog jezika i znači ona koju Bog voli“. Ako je Lanosović mislio na to značenje, onda je mogao „prevesti“ ime s *Milica*, tj. „koja je Bogu mila“. Takvo je objašnjenje moguće prihvatiti jer je Lanosović i neka druga imena „prevodio“; *Natalis – Božo* (prema Klaićevu rječniku *Natalis* znači „rođen na Božić“). Tvorba je osobnih imena u

gramatici Marijana Lanosovića uglavnom sufiksalna. Nekoliko je imena nastalo složenom tvorbom: *Bogomir, Bogoslav, Miroslav*. Marijan Lanosović je poput ostalih gramatičara 18. stoljeća u gramatiku unosi i neke dijelove koji u prvi trenutak djeluju kao da gramatici ne pripadaju. Takvi su dijelovi: rječnik, obrasci pisama, obrasci razgovora, ali je otišao i korak dalje pa tako u njegovoj gramatici nalazimo i popis imena, imenar. Najviše je hrvatskih imena, ali se nabrajaju i njemačka i mađarska imena (u trećem izdanju nalaze se i mađarska imena). Zanimljivo je kako ovakav popis imena nalazimo samo kod Lanosovića, dok ga Tadijanović i Reljković nemaju. Tako iz njegova popisa imena doznajemo na koji su se način hrvatska imena izvodila, koja imena imaju više izvedenih oblika, a koja manje. „Ovaj imenar također ima veliko značenje i za njemačku i za mađarsku antroponimiju.“ (Kolenić 1998:66)

5. Zaključak

Na početku se slavonske jezične tradicije nalaze tri slovnice: *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik* (1761.) Blaža Tadijanovića, *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767.) Matije Antuna Reljkovića te *Neue Einleitung zur slawonischen Sprache* (1778.) Marijana Lanosovića. Slavonske su gramatike, osim gramatičke građe, sadržavale i rječnike u kojima se nalazi najveći broj imena koji je proučavan u ovom radu.

Imena koja se pojavljuju u jezičnome priručniku Blaža Tadijanovića u potpunosti odgovaraju naslovu, jer čitajući ga, nailazimo na „svašta po malo“, od osobnih imena, ojkonima, imena blagdana. Najviše imena pojavljuje se u rječničkome dijelu priručnika. Očito je, i iz naslova i iz samoga sadržaja priručnika, da autoru nije cilj poučavati o pravopisnim značajkama imena, o njihovim gramatičkim svojstvima niti pisati rječnik imena. U rječnicima slavonskih gramatičara 18. stoljeća, vidljivo je da se nalazi i dosta sinonima, posebno među imenima. Tadijanović, Reljković i Lanosović unose u hrvatski književni jezik riječi iz svih triju naših narječja, često zato da bi strane riječi zamijenili domaćim riječima. Toponimi su upleteni u gotovo sve dijelove gramatika: u poglavlja o morfologiji i sintaksi, u rječnike, u obrasce pisama i razgovora. Usporedbom svih triju gramatika možemo zaključiti da se u Tadijanovićevoj gramatici nalazi najmanje toponima, a Reljkovićeve i Lanosovićeve obiluju toponimima. Blaž Tadijanović i Marijan Lanosović zapisuju manje imena zemalja i pokrajina od Matije Antuna Reljkovića. Matija Antun Reljković također često spominje osobna imena u svojoj gramatici, ali kao primjere nekih dijelova rečenica. Lanosović iza rječnika ima abecedni popis osobnih imena na njemačkom, hrvatskom i mađarskom jeziku koji pronalazimo samo u njegovoj gramatici. Tvorba je osobnih imena u gramatici Marijana Lanosovića uglavnom sufiksalna. Sve je to u skladu s jezikoslovnim radom 18. stoljeća jer se nastojalo da svako jezikoslovno djelo bude što potpunije.

6. Popis literature i izvora

1. Despot, Loretana. 2005. Jezik slavonskih franjevaca (do preporoda), Osijek, Filozofski fakultet Osijek
2. Farkaš, Loretana. 1996. *Prema hrvatskom standardnom jeziku*, Književna revija 1-2, Osijek, str. 5-13.
3. Frančić, Anđela i Škvorc, Anita. 2014. *Imena u Tadijanovićevu jezičnome priručniku Svašta po malo*, Šokačka rič, 11, Vinkovci, str. 329-343.
4. Grahovac-Pražić, Vesna. 2010. *Višestruke funkcije gramatika 18. stoljeća u Slavoniji*, Metodika 20, Vol.11, br.1, str. 56-68.
5. Ham, Sanda. 2006. Povijest hrvatskih gramatika, Nakladni zavod Globus, Zagreb
6. Hamm, Josip. 1991. *Relkovićeve gramatika*, Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića, Osijek, str. 141-145.
7. Horvat, Marijana. 2006. *Imenički tvorbeni modeli u djelu Blaža Tadijanovića Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik (1761.)*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 32, Zagreb, str. 109-125.
8. Kolenić, Ljiljana. 1998. *Pogled u Relkovićeve gramatičke definicije*, Jezikoslovlje 1, Osijek, str. 51-69.
9. Kolenić, Ljiljana. 2003. Brodski jezikoslovci: djelomični pretisci gramatika Blaža Tadijanovića, Marijana Lanosovića i Ignjata A. Brlića s komentarima, Matica hrvatska, Slavonski Brod
10. Kolenić, Ljiljana. 1998. Riječ o riječima (Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća), Pedagoški fakultet Osijek, Osijek
11. Kolenić, Ljiljana. 1987. *Toponimija u slavonskim gramatikama 18. st.*, Zbornik onomastičke konferencije, Beograd, str. 581-589.
12. Kolenić, Ljiljana. 1991. *Tvorba osobnih imena u gramatici Marijana Lanosovića iz 1795. godine*, Fluminensia, god. 3, br. 1-2, str. 176-182.
13. Kolenić, Ljiljana. 1997. *Obrasci razgovora u gramatikama 18. stoljeća*, Zbornik radova o Vukovarsko-srijemskoj županiji, Vinkovci, str. 351-360.
14. Kolenić, Ljiljana. 2006. Riječi u svezama, Povijest hrvatske frazeologije, Jezična knjižnica Matice hrvatske Ogranak Osijek, Osijek
15. Kolenić, Ljiljana. 1990. *"Ilirski", "slavonski" i "slovinski" u "slavonskim" gramatikama 18. stoljeća*, Rival 1-2, Rijeka, str. 106-114.

16. Moguš, Milan. 1995. Povijest hrvatskoga književnoga jezika, Nakladni zavod Globus, Zagreb
17. Pintarić, Ana. 1998. *Josip Forko o Reljkovićevoj i Lanosovićevoj slovnici*, Jezikoslovlje 1, Osijek, str. 89-106.
18. Šimunović, Petar. 2009. Uvod u hrvatsko imenoslovlje, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
19. Tafra, Branka. 1981. *O jeziku Blaža Tadijanovića*, Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, Osijek, str. 99-105.
20. Tafra, Branka. 1985. *Lanosovićeva „slavonska“ gramatika*, Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću, Osijek, str. 179-192.
21. Tafra, Branka. 1991. *Slavonski gramatičari u 18. stoljeću*, Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića, Osijek, str. 133-140.
22. Tanocki, Franjo. 1996. Slavonska jezikoslovna baština, Matica hrvatska, Osijek
23. Težak, Stjepko i Babić, Stjepan. 2005. Gramatika hrvatskoga jezika, Priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Školska knjiga, Zagreb
24. Vince, Zlatko. 2002. Putovima hrvatskoga književnog jezika, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
25. Internetski izvor: Sekereš, Stjepan. 1975. *Stara osobna imena u Slavoniji i Baranji*
URL: <http://library.foi.hr/knjige/knjiga.aspx?C=2448&broj=1>

IZVORI

1. Blaž Tadijanović, *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, Magdeburg, 1761., (pretisak iz 2005.)
2. Matija Antun Reljković, *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767.
3. Marijan Lanosović, *Neue Einleitung zur slavonschen Sprache*, Osijek, 1789.

7. Životopis

Katarina Tkalčević rođena je 10. kolovoza 1986. u Osijeku. Nakon završene osnovne škole, upisuje srednju Ugostiteljsku – turističku školu u Osijeku, smjer: hotelijersko – turistički tehničar. Po završetku srednje škole, upisuje preddiplomski sveučilišni studij – smjer: Hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Godine 2009. završava preddiplomski studij i stječe naziv prvostupnika hrvatskoga jezika i književnosti. Iste te godine upisuje diplomski sveučilišni studij: Hrvatski jezik i književnost, nastavnički smjer.